

ÁLLAMVÉDELMI KÖZPONT 1942 – AZ ELSŐ KÍSÉRLET AZ EGYSÉGES MAGYAR ÁLLAMBIZTONSÁGI CSÚCSSZERV KIALAKÍTÁSÁRA

Amióta világ a világ, az embereket mindig is érdekelték a különböző néven nevezett – és adott esetben különböző feladatokat ellátó – titkosszolgálatok. Napjainkban túl az előbbieken, tán Ujszászy István személye körül kialakult mítosz is hozzájárult ahhoz, hogy az 1942 derekán felállított Államvédelmi Központ (ÁVK) újból a szakma és a laikusok érdeklődésének középpontjába kerüljön. Igaz, mint minden ilyen esetben a legenda és a valóság keveredik...⁴⁷⁴ Bár kétségtelen, hogy sokat tudunk – vagy inkább csak sejtünk – az Államvédelmi Központról, de annak működéséről és tevékenységéről még nem született átfogó monográfia. Ugyanakkor azt is meg kell jegyeznünk, hogy az ÁVK egykori iratanyagának jelentékeny része ma nem található meg egyetlen magyarországi levéltárban sem (ha egyáltalán megmaradt valahol...)

I. A „csúciszerv” létrehozása, felépítése

1942. közepére a központi magyar kormányzat számára is nyilvánvalóvá vált, hogy a hatékony politikai nyomozások és a kémelhárítás érdekében a különböző rendészeti szervek – tartozzanak azok akármelyik minisztérium (Belügy, Honvédelmi) alá is - munkáját össze kell hangolni. Látszott, hogy az egymással való rivalizálás mind a felderítési és elhárítási munka, mind pedig a konkrét műveletek hatékonyságát nagyban csökkenti, sőt tragikus végkifejletekhez is vezethet. Erre volt példa az 1942 januárjában Újvidéken és környékén történt un. „hideg napok”.⁴⁷⁵ A helyzetet tovább bonyolította, hogy egyrészt 1942-es év folyamán Magyarország háborús részvétele fokozódott, másrészt és ezzel párhuzamosan a náci Németország megbízhatatlan szövetségesnek tekintette az országot, illetve annak politikai vezetését.⁴⁷⁶

Az ország politikai vezetőinek nagy része tisztában volt ugyanakkor azzal, hogy Magyarországon a kommunista mozgalom nem rendelkezik jelentős társadalmi bázissal, sejtyszerű működése pedig jó, ha néhány száz emberre kiterjed. Őket azonban már a '30-as évek végén szinte név szerint ismerte a rendőrség. A kommunista mozgalom gyengeségét és belső szervezeti problémát mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a pártot fel is oszlatták, s Békepárt néven történt újjászervezések – mint látható - már nem szerepelt a párt nevében a kommunista szó. Sok rendőr és detektív – elsősorban Sombor-Schweinitzer József főkapitány-

⁴⁷⁴ Gondoljunk Bacsó Péter Hamvadó Cigaretta vég c. nagy sikerű filmjére!

⁴⁷⁵ Részletesen lásd: A. Sajti Enikő: Délvidék, 1941 – 1944. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1987.

A. Sajti Enikő – Markó György: Ismeretlen dokumentum az 1942. januári délvidéki razzia résztvevőinek peréről. 1943. december 14 – 1944. január 14. Hadtörténelmi Közlemények 1985/2. sz. 426-456. o.

⁴⁷⁶ Magyarország ekkor vezényelte ki a frontra Jány Gusztáv vezérezredes parancsnoksága alatt az un. II. magyar hadsereget, de ugyanakkor a Kállay Miklós vezette kormány egyre intenzívebben keresett – és talált is a semleges országokon keresztül – kapcsolatot a nyugati szövetségesekhez. Bár meg kell jegyeznünk, hogy ezen tárgyalásokról a német hírszerzés mindent tudott.

helyettes és emberei - a különböző szélsőjobboldali pártokban, illetve szervezetekben látták az országra leselkedő igazi veszélyt. Az 1939-es választások eredménye alapján pedig joggal feltételezték, hogy a szélsőjobboldali erők, így a nyilasok valós és komoly társadalmi támogatottsággal bírnak. A 2. vkf. osztály honvédségen belül végzett korábbi megfigyeléseiből is kitűnt: a katonatisztek és a Ludovika hallgatóinak egy jelentékeny része igen erősen szimpatizál Szálasi Ferencel és pártjával.⁴⁷⁷ De a vezérkar és a csendőrség azonban továbbra is elsősorban a baloldali (szociáldemokrata, kommunista) mozgalmakban látták az országra leselkedő legnagyobb veszélyt, illetve a háború miatt a különböző nemzetiségi – kivétel a népi németek szervezkedései – és a cionista mozgalmakat is károsnak és veszélyesnek tartották nemzet-és állambiztonsági szempontból.

Mindezen tények fényében a Magyar Királyi Belügyminisztériumban állandóan egyeztetve a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztériummal és a honvéd vezérkarral 1942 nyarán kezdték el egy központi, a politikai nyomozásokat felügyelő szervre vonatkozó rendelet kidolgozását. A végleges formába öntött rendelet 1942. szeptember 4-én jelent meg, a Belügyminisztériumban 6290/1942. BM. eln. sz., amíg a Honvédelmi Minisztériumban 52161/el.n.oszt.-1942. sz. alatt. Létrehozását Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter egy minisztériumi együttes államtitkári – osztályvezetői értekezleten jelentette be. Az új, vagy inkább újabb szerv létrehozása sokakat meglepett a belügyi apparátusban. A miniszter hivatalos, de szűk körben, beosztottjai előtt elmondott indoklása az volt, hogy a kormány nem kíván még egy „Újvidéket”.⁴⁷⁸ A Belügyminisztérium VII. közbiztonsági osztályának vezetője, Pásztóy Ámon felvetette, hogy az egész az un. délvidéki razzia teljes mértékben katonai akció volt – hiszen azt a vezérkar rendelte el -, s így annak katasztrofális végkimenetele a honvéd vezérkart kell(ene), hogy terhelje. Így nem túl logikus, hogy „a Belügyminisztériumot a vezérkarba illesztik”.⁴⁷⁹ További érdekesség, hogy ezen az értekezleten – legalábbis Pásztóy emlékei szerint - Keresztes-Fischer kijelentette, hogy ő „a honvéd vezérkar főnökének felügyelete alatt áll”.⁴⁸⁰ Sajnos a „másik oldalról” nem maradt fenn feljegyzés arról, hogy ők hogy élték meg, illetve interpretálták ezeket a tárgyalásokat.

Az új csúcsszerv az Államvédelmi Központ nevet kapta, s hivatalosan a belügyminiszternek – a aki ekkor a Horthy Miklós kormányzó közvetlen környezetéhez tartozó Keresztes-Fischer Ferencnek - rendelték alá. Ugyanakkor mind a rendelet, mind a korábban készített rendeletervezetek szövegében is hangsúlyozták, hogy az ott leírtak a honvédelmi miniszterrel és a vezérkari főnökkel való egyeztetés eredményeként születettek meg.

II. Az ÁVK szervezete, személyi állománya

Mint már utaltunk rá, az új szervezet élére Ujszászy István⁴⁸¹ vezérőrnagyot nevezték ki. Az ÁVK személyi állománya pedig: „...*honvéd- csendőr és rendőrtisztekből. Polgári tisztviselőkből, csendőr és katonai nyomozókból, rendőrségi detektívekből és a szükséges*

⁴⁷⁷ Hetés Tibor – Morva Tamásné (szerk. és összeáll.) Csak szolgálati használatra!. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1968. 463. o.

⁴⁷⁸ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (továbbiakban: ABTL), V-103599, 78 o.

⁴⁷⁹ ABTL, V103599, 78 o.

⁴⁸⁰ ABTL, V103599, 79 o.

⁴⁸¹ A kalandos életű kém pályafutását feldolgozta: Haraszti György (szerk.) Vallomások a holtak házából. Corvina. Budapest, 2007.

*egyéb segédmunkaerőkből tevődik össze.*⁴⁸² Az 1943. január 1-ei állapot alapján az ÁVK központ tiszti állománya tucatnyi emberből állt. Ujszászy helyettese Kudar Lajos csendőr-alezredes volt, a beosztott tisztek pedig: Környey Ferenc és Árbócz János csendőr-alezredesek, Gáspárdy Rezső alezredes, Garzuly József őrnagy, dr. Csorja Ernő hadbíró őrnagy, dr. Bellyei Árpád rendőrkapitány, dr. Tamássy László királyi ügyész, Korondi Béla csendőr-százados, dr. Bartha Béla és dr. Takács István rendőrkapitányok.⁴⁸³ Az ügyész kirendelése Radocsay László igazságügy miniszter 64000/1942.IV.IM. számú rendeletére történt, tekintettel a várhatóan nagy számú jogi ügy, illetve kérdés megoldása végett. Az ÁVK-hoz vezényelt csendőrtisztek jelentős nyomozói tapasztalatokkal rendelkeztek. Így például Kudar Lajos korábban a csendőrség központi nyomozóparancsnokságának államrendészeti előadó-csoportjának a vezetője volt, őrnagyi rendfokozatban. Környei Ferenc pedig a kassai csendőrkerületi parancsnokság segédtitstje a kárpátaljai kormánybiztosságon, szintén őrnagyi rendfokozatban. Korondi Béla a szombathelyi csendőrkerületi parancsnokság nyomozó-alosztályán főhadnagy, amíg Nyerges Pál a csendőrnnyomozó iskolaparancsnokság egyik oktatója volt, szintén főhadnagy rendfokozatban.

Mindebből arra a következtetésre jutunk, hogy az ÁVK-hoz való vezénylés nemcsak elvi szinten, hanem nem egy esetben gyakorlatilag is előléptetéssel járt együtt. Azonban csakhamar kiderült, hogy az ÁVK-hoz vezényelték nem bírják feldolgozni a befutott anyagokat, s a létszámot meg kell erősíteni. A megmaradt iratok alapján nem lehet pontos megállapítani az állomány pontos létszámát, illetve hogy országosan már 1942-ben vagy 1943-ban hány ember és milyen egységtől vezényelték az ÁVK-hoz.

Tény, hogy már 1942-ben is tapasztalható volt, hogy folyamatosan újabb és újabb vezénylések történtek az ÁVK-hoz, főleg a csendőrség részéről. A szervezett létrejötte után nem sokkal, 1942. szeptember 1-ei hatállyal Szentúti László csendőrtörzsőrmester is az új szervezet állományát erősítette. Szentkúti tapasztalt csendőr volt, 1930 óta a szervezet szolgálatában állt. 1940-ben Budapesten nyomozói tanfolyamot végzett; 1942-ben az Újvidéken székelő 5/1 csendőrnnyomozó-alosztály intellektuális alcsoportjában volt nyomozó, egészen szeptember 1-jéig.⁴⁸⁴ Hasonló pályát tudhatott magáénak Újvári Jenő csendőrtörzsőrmester, aki 1933 óta volt tagja a szervezetnek. Talán Szentkúttal együtt végezték el a nyomozói tanfolyamot, és együtt és ugyanabban az alcsoportban szolgáltak Újvidéken.⁴⁸⁵ Szintén már 1942 szeptemberében az ÁVK-hoz vezényelték Jurányi Antalt, aki korábban a szombathelyi nyomozó alosztályon teljesített szolgálatot, és mind a baloldali, mind az un. intellektuális ügyekben nyomozott pályafutása alatt. Az 1927 óta csendőrként szolgáló Jurányi gimnáziumi érettségivel és 4 félév jogi egyetemi tanulmányokkal a háta mögött lett külső csoportvezető az ÁVK-nál.⁴⁸⁶

III. A feladatrendszer és a munkarend

Maga az ÁVK kizárólagosan országos hatáskörű ügyekkel foglalkozott. Pásztóy már idézett feljegyzésében a következőket írta: „*Bejelentette [mármint Keresztes-Fischer belügyminiszter – K. T.], hogy az Államvédelmi Központ a honvéd vezérkar főnöke külön*

⁴⁸² Beránné Nemes Éva – Hollós Ervin: Megfigyelés alatt...Dokumentumok a horthysta titkosszolgálat működéséből 1920-1944. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1977. 377. o.

⁴⁸³ Budapesti útmutató és címtár. Rendőrségi zsebkönyv. 1943. XXIII. évf., Budapest, 1942.

⁴⁸⁴ Hadtörténelmi Levéltár (továbbiakban: HL), HM. 6790 csomó

⁴⁸⁵ HL., HM. 6790 csomó

⁴⁸⁶ HL., HM. 6790 csomó

bírósága illetékessége alá tartozó bűncselekmények kizárólagos nyomozó hatósága és a politikai rendőrség ezirányú nyomozásait is csak az Államvédelmi Központ irányítása alatt végezheti.”⁴⁸⁷ Ebbe a kategóriába sorolták:

„1) akár idegen államok, akár belföldről kezdeményezett olyan mozgalmak és szervezkedések, amelyek az ország belső rendje ellen irányulnak és kihatásukban a honvédelem érdekeit sértik vagy veszélyeztetik:

2) a termelést veszélyeztető sabotage cselekmények,

3) országos jellegű közellátási visszaélések, amelyek a honvédelem érdekeit sértik vagy veszélyeztetik”.⁴⁸⁸

A rendelet szabályozta, hogy az egyes nyomozások alkalmával mi az ÁVK feladata, mik a nyomozásba való közvetlen bekapcsolódás lehetőségei:

„a) irányítja a bizalmas megfigyeléseket, felderítéseket és nyomozásokat, ennek keretében gondoskodik a polgári közbiztonsági szervek és a katonai szervek összhangjáról,

b) összefoglalja és kiértékeli a polgári közbiztonsági és a katonai szervek felderítésének eredményeit és a kapott híryanagot,

c) a rendelkezésre álló adatokból helyzetképet állít össze és azok alapján javaslatokat tesz a szükséges intézkedésekre”.⁴⁸⁹

Az ÁVK vezetője soha nem látott kulcspozícióba került, pontosabban került volna, ha a szervezet beváltotta volna a hozzá fűzött reményeket. A belügyminiszter maga mellé vezényelte, és neki rendelte alá a belügyminisztérium közbiztonsági osztályát a rendeletben foglalt esetekre.⁴⁹⁰ Kémkedési ügyekben az ÁVK vezetője azonban a vezérkari főnöknek volt alárendelve, ilyen ügyekben nem is kellett referálnia a belügyminiszternek. A rendelet értelmében a kémelhárítási ügyben a vezérkari főnök az ÁVK-n keresztül rendelkezett.⁴⁹¹ Végül szintén a rendeletben rögzítették azt is, hogy az ÁVK személyi állományának – egyébként nem kiemelkedő - illetményét továbbra is az illetékes tárca, míg dologi kiadásokat a belügyi és a honvédelmi tárca közösen állja.⁴⁹²

A fentebb idézett rendeletet a belügyminisztertől megkapta a budapesti és valamennyi vidéki rendőrkapitányság, valamint a csendőrség központi nyomozó alosztálya is. Hasonlóan intézkedtek a honvédelmi tárca elnöki osztályán, ahonnan a hadtestparancsnokságokhoz, a honvéd kerületi parancsnokságokhoz, a 6. vkf. osztályához és a minisztériumon belül pedig a 19. osztályhoz juttatták el a rendeletet.⁴⁹³

Még nem pontosan feltárt, hogy az egyes szervek hogy fogadták a tényt, miszerint egy központi szervet helyeztek föléjük. A töredékes és sporadikusan megmaradt iratokból, valamint a háború utáni visszaemlékezésekből úgy tűnik, hogy a csendőrség, de különösen a 2. vkf. osztály igyekezett minél inkább független maradni Ujszászytól és szervezetéről. Talán ezért is történhetett meg, hogy a német rendészeti és biztonsági szervekkel „igen jól együttműködő” 2.vkf. osztály lehallgatta az ÁVK és Ujszászy privát telefonjait is...⁴⁹⁴

⁴⁸⁷ ABTL, V-103599 79. o.

⁴⁸⁸ Beránné – Hollós: i. m. 377. o.

⁴⁸⁹ Beránné – Hollós: i. m. 378. o.

⁴⁹⁰ Uo.

⁴⁹¹ Ezt a kiegészítést Szombathelyi Ferenc vezérezredes, a honvéd vezérkar főnöke maga javasolta, és mind Bartha Károly honvédelmi miniszter, mind Kersztes-Fischer Ferenc belügyminiszter elfogadták.

⁴⁹² A fizetésekről részletesen lásd: Kovács Tamás: Csendőrfizetések 1944 áprilisából, Archivnet, letöltés ideje: 2010. július 31. <http://www.archivnet.hu/index.php?cikk=314>

⁴⁹³ Beránné – Hollós: i. m. 378. o.

⁴⁹⁴ A két ország szervei közötti együttműködés a '30-as évek derekára vezethető vissza, amely tárgyalásoknak még Ujszászy és az ABWEHR főnök Wilhelm Canaris tengernagy is aktív résztvevői voltak.

Eleinte hetente, majd kéthetente rendszeres értekezleteket tartottak az Államvédelmi Központban, amely a belügyminisztérium épületének 3. emeletén volt. Önmagában már az is elgondolkodtató, hogy az egyre feszültebb bel- és külpolitikai helyzetben ritkították az értekezletek sűrűségét. Erre a kérdésre adhat egyfajta magyarázatot, hogy a belügyminisztérium alkalmazottai ezeket a tanácskozásokat – szigorúan egymás között, meglehetősen sokat sejtetően - csak „*mesedélutánnak*” hívták. A tanácskozás állandó résztvevői voltak értelemszerűen az ÁVK vezetői (Ujszászy és Kudar), valamint a vezérkari főnök megbízottja, a vezérkari főnökség különbíróóságának ügyésze, a csendőrnnyomozó alosztály vezetője, a belügyminisztérium VII. osztályának vezetője (Pásztóy Ámon), de rendszeresen jelen volt még Sombor-Schweinitzer József rendőr-főkapitányhelyettes is. A megbeszélések eredményeiről Ujszászy rendszeresen, és külön is tájékoztatta a kormányzót is, a két illetékes miniszter mellett. Ugyanakkor az értekezleteknek állandó koreográfiája volt. Ujszászy vagy Kudar ismertette az elmúlt időszak főbb eseményeit, a hadi helyzetről épp úgy, mint a főbb nyomozásokról. Visszaemlékezések szerint a tájékoztatót sosem követte vita, mivel a cél a tájékoztatás, és nem a közös munka előkészítése és értékelése volt.⁴⁹⁵

Azonban csakhamar kiderült, hogy a zökkenőmentes együttműködés nem megy olyan gyorsan és egyszerűen, mint ahogy azt a rendeletek előírták, vagy legalább is szabályozni igyekeztek. Így valamennyi közbiztonsággal és/vagy állambiztonsággal foglalkozó szervezet – tehát a rendőrség, a csendőrség és a 2.vkf. osztály - csakhamar összekötőket delegált az ÁVK budapesti törzséhez. S hogy mi változott a politikai nyomozásokban? A csendőrök továbbra is elsősorban a baloldali és nemzetiségi, a rendőrök pedig a jobboldali ügyekért voltak felelősek. A kémelhárítást a csendőrök és a honvédség közösen végezték. Vagyis a lényegét tekintve: semmi...

IV. Miért pont Ujszászy?

Már 1942-ben is sokakban felötlött a kérdés, hogy egy ilyen, vagy legalábbis nevében államvédelmi feladatokat ellátó szervezet élére miért pont egy olyan katonatisztet neveznek ki, mint Ujszászy István. Mielőtt megpróbálnánk választ adni a kérdésre, talán érdemes megnézni, hogy maga az érintett a háború után (!) hogyan emlékezett vissza kinevezésére, annak körülményeire és hátterére!

„1942. május közepén Szombathelyi /Knausz/ Ferenc vezds., a vezérkar főnöke egy referádám alkalmával közölte velem a belügyminiszter elgondolását azzal, hogy az új szerv vezetőjeként én vagyok kiszemelve. Megbízott, hogy az államvédelmi hatóság szervezetére nézve tegyek javaslatot. Személyem jelölése ellen tiltakoztam, miután katonadiplomáciai múltam – 12 év idegenben – következtében inkább katonapolitikai nyilvántartó, mint kémelhárító feladatokra éreztem hivatást. Mint vörög. /1942.III.1./ a 2.vkf.osztályt tovább vezethettem /vezérkari ezds. helye volt/, „A” minősítésű vezérkari tiszt voltomra való tekintettel egy arcvonal hadosztály parancsnokságát kértem. Ehhez Szombathelyi hozzá is járult, előterjesztést tett, hogy a 102. /budapesti/ megszálló hadosztály parancsnokává neveztesse ki. Rövidesen ezután magához kéretett dr. Kállay Miklós miniszterelnök és dr. Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter. Mindkettő tudomásomra hozta, hogy bizalmukat bírom, az államvédelmi szervet csak vezetésem alatt tudják elképzelni. Ismét nemleges

⁴⁹⁵ ABTL, V-103599 83. o.

választ adtam. Május végén egy ízben Horthynak referáltam, aki röviden így intézett el: „óhajom, hogy az államvédelmi szerv vezetését te vedd át!”. Ez elől kitérni nem tudtam.”⁴⁹⁶

Természetesen a fentebb leírtakat nem lehet ellenőrizni, de azt minden képen helytállóan vehetjük, hogy a vezető magyar politikai körök, elsősorban Kállay, Keresztes-Fischer és maga Horthy is ragaszkodtak Ujszászy személyéhez. Ennek háttérében azonban más okot kell keresnünk, mint azt, hogy vajon Ujszászy mennyire volt jártas belbiztonsági kérdésekben. A fenti sorokban maga Ujszászy is elismeri, hogy 12 évig katonai hírszerző volt – nyilván azon a vonalon rendelkezett kapcsolatokkal -, s neki valamilyen katonai feladat lett volna testhez álló.

Ugyanakkor a fentebb megfogalmazott két vonal (Ujszászy hírszerzői múltja és az ország belbiztonsága) nem zárja ki egymást, ha mindezt nemzetközi, illetve a Kállay kormány külpolitikai irányvonalának kontextusába helyezzük el. Kállay Miklós a magyar politikai élet azon szereplői közé tartozott, aki nem csak, hogy rájött arra, hogy a németek nem nyerhetik meg a háborút, de miniszterelnökként megpróbált tenni is azért, hogy az akkor már mindenkiel hadban álló Magyar Királyságot kihúzza a háborúból. Bár ma már tudni lehet, hogy a Kállay kormány elképzelései naivak voltak, de 1942-ben, majd főleg 1943-ban, a szicíliai majd az olaszországi partraszállást követően, realitásnak tűntek, vagy legalábbis tűnhettek. A terv(ek) fókuszában az angolszász hatalmakkal, de mindenek előtt a britekkel kötött külön fegyverszüneti, majd különbéke-megállapodás állt. Kállayéknak ezen elképzelései – ha részleteiben nem, de körvonalaiban mégis – ismertek voltak a németek előtt is. A helyzetet tovább bonyolította, hogy 1942-43-ban már magához a nyugati szövetségesekkel való pusztá kapcsolatfelvételhez, nem is szólva a tárgyalások lebonyolításához, elengedhetetlen volt a titkosszolgálati háttér. Pontosabban elengedhetetlen volt a megbízható (értsd: nem német kém) emberek kiválasztása, helyzetbe hozása, kiküldése vagy éppen kulcspozícióba emelése.

Másrészt a magyar kormány azt is világosan látta és tudta, hogy ha az ország ki akar lépni a háborúból, akkor annak az is feltétele, hogy az ország lakossága és a különböző érdekcsoportok is támogassák ebbéli szándékában. Ehhez pedig pontosan ismerni kell az országban lévő politikai hangulatot, tudni kell az esetleges szervezkedésekről stb. Vagyis: tisztában kell lenni a belülről jövő veszélyforrásokkal, azokat pedig el kell tudnia hárítania, lehetőleg olyan botrányok és malőrök nélkül, mint amilyen a – már említett - 1942 januári délvidéki razzia volt. Azonban Kállayék tisztában voltak azzal is, hogy 1942-re a különböző német hírszerző szervek mélyen beépültek nemcsak a magyar politikai életbe, annak is felső köreibe, hanem a közigazgatásba, s ami nagyobb baj volt, a honvédség, a csendőrség és a rendőrség soraiba is.

Feltételezhetjük, hogy egy olyan tapasztalt hírszerző tiszt, a 2. vkf. osztály vezetője is volt, vezető katona és polgári körökben forgolódott, tisztában volt a fentebb leírtakkal. Így érthető, hogy mindent figyelembe véve, nyugodtabb feladatnak látta egy megszálló hadosztály irányítását, mint egy ÁVK típusú csúciszerv vezetését. Ugyanakkor hihető az is, hogy ha megfelelően magas helyről érkezett a „kérés” Ujszászy felé, akkor annak nemhogy nem illett, de nem is lehetett nemet mondani.

⁴⁹⁶ ABTL, A-860/1 1 o.

V. Nyomozások és az ÁVK

A hivatalos verdikt szerint az ÁVK feladata a különböző nyomozásokról való tájékozódás és tájékoztatás, illetve ennek fényében valamiféle összhang megteremtése lett volna. Tudjuk, hogy az ÁVK irattárába naponta százas nagyságrendben érkeztek be a különböző ügyek, amelyeket két alapvető csoportra osztottak: „A” jelzéssel az állambiztonsági, „B”-vel pedig a bűnügyi esetek aktáit látták el. Sajnálatos, de a történelem viszontagságai az „A” dossziékat nem kímélte, csak „B” jelzésűek maradtak meg. Ennek fényében joggal feltehető a kérdés: honnan, milyen forrásokból lehet tudni, hogy az ÁVK milyen kiemelt, államvédelmi ügyekben kapott kulcsszerepet. A memoárok mellett elsősorban a háború után, a népbírósi perekben elhangzott vallomások, illetve a '45 után létrejövő magyar állambiztonsági szervek számára készített háttéranyagokban találhatunk – nyilván erős forráskritikával kezelendő – dokumentumokat az ÁVK ez irányú működéséről. Természetesen ezek közül kiemelhetők az egykori vezető feljegyzései. Tekintettel azonban arra, hogy számos vezető nem írhatott ilyen feljegyzést – például Kudar Lajos sem élte meg a háború végét -, így eleve korlátozott számban készültek el ilyen típusú anyagok. azt azonban tudjuk, hogy az ÁVK-t vezető Ujszászy túlélte a háborút, mi több: számos feljegyzést készített a magyar és/vagy a szovjet államvédelmi szerveknek.

Ezek közül számunkra most számunkra az a legizgalmasabb, amelyben az 1942-1944 közötti nagyobb politikai nyomozásokat vette sorra:

„1./ 1942. nyarán szovjet-ruszin kémkedés /Bandustyák Demeter/ ügyében Kárpátalján nyomozás. Irányító: Osváth István ezredes. Az ungvári hdt. kho. vezetője.

2./ 1942. nyarán „Bandura” ukrán szervezkedés /Volosin/ felderítése Kárpátalján. Irányító: Osváth István ezredes. az ungvári hdt. kho. vezetője.

3./ 1942. nyarán lisztpanama Munkácson és Sátoraljaiújhelyen. Nyomozásvezető: dr. Meggyesy Lajos ügyész.

4./ 1942. nyarán a természetakarítás védelme a Bácskában. A csatornától délre eső területen egységes parancsnok: Plattny Pál altbgy., szegedi V. hdt.pk., akinek az összes kémelhárító, közbiztonsági szervek alá voltak rendelve és vele a közigazgató hatóságok együttműködésre utasítva. Nyomozásvezető: Borgói csö. őrgy., az újvidéki csö. nyomozó alosztály parancsnoka.

5./ 1942/43 telén nyomozás Alag központtal a „Biblia-magyarázók” szekta ügyében. Vezető: Czigány csö. alez. Megjegyzem, hogy a mozgalmat Salt Lake City-ből irányították, európai központ Bernben volt. A szekta kémkedéssel is foglalkozott; elvét képezte a fegyveres szolgálat megtagadása. Vezetésébe az USA titkos szolgálata is befolyt. A szabotázsra felhívó magyar nyelvű sajtótermékek Bernben készültek. A mozgalom különös elterjedtséggel rendelkezett a Nyírségben /Nagykálló/, Tizsasüly, Kecskemét, Szombathely DK vidékén és a Bakonyban.⁴⁹⁷

⁴⁹⁷ Az esetről részletesen lásd: Bruhács Kinga: Jehova tanúi Magyarországon a II. világháború alatt. In: Molnár Judit (szerk.) A Holokauszt Magyarországon európai perspektívában. Balassi Kiadó. Budapest, 2005. 448-465 o.

6./ 1942/1943 telén Horvátországból átjött partizánok a Muraközben vasútrobbantásokat, merényleteket hajtottak végre. A nyomozást a szombathelyi csö. nyomozó alosztály hajtotta végre. Ávk. részéről vezényelt: Korondy Béla csö. szds.

7./ 1942/43 telén Újpesten „nyilas” fekete rádióállomás működött. Nyomozásvezető: Sombor-Schweinitzer József rő. főkapitány helyettes.⁴⁹⁸

8./ 1942/43. Telén dr. Gönczy Pál soproni főispán bejelentette, hogy német területen a magyar határon Kovarcz Emil és Süttő György vezetésével Magyarországra kisebb csoportokban betörni akaró fegyveres nyilas szervezkedés folyik. Nyomozásvezető: Korondy Béla csö. szds.

9./ 1943 tavaszán a partizánmozgalom Muraközben fejlődik, Muraszombattól délre eső terület egységes katonai parancsnok, Algya-Papp Zoltán, majd Oszlányi Kornél vörge. vezetése alá kerül, akinek a megerősített kémelhárító csendőrnemzet szervek nyernekek alárendelést, a közigazgató hatóságok pedig szoros együttműködésre kapnak utasítást.

10./ 1943. nyarán „Békepart” ellen nyomozás Budapesten, Pestszentlőrincen, Kassán, Rozsnyón, Kolozsváron, Székesfehérváron. Nyomozásvezető: dr. Sombor-Schweinitzer József rő. főkap. helyettes, mellé beosztva Ferenczy László csö. alez. Kolozsváron dr. [az itt olvashatatlan - KT]

11./ 1943. nyarán fegyvercsempészet Romániából a hegyekbe menekült katonaszökevények felszerelésére. Nyomozásvezető: Fejér Aurél alez., a kolozsvári hdt. kho. vezetője.

12./ 1943. nyarán Bácskában partizánmozgalmak, vasutak, kendergyárak, termés, közbiztonsági közegek ellen merényletek. A szenttamási 301 /?/ őrzlj. mozgósítása, kémelhárító, közbiztonsági nyomozó szervek megerősítése. A csatornától délre eső területen egységes katonai parancsnokság létesítése Platthy Pál altbgy., szegedi V. hdt. pk. vezetése alatt. Ávk. részéről időnként kirendelve: dr. Garzuly József alez., Ferenczy Endre csö. alez. és dr. Nyerges Pál csö. szds.

13./ 1943. nyarán a pápai repülőter építkezéseknél kincstári anyaggal való visszaélések. Nyomozásvezető: dr. Meggyesy Lajos ügyész.

14./ 1943. nyarán a csáktornyai ferencesrendi szerzetesek szervezkedése a Muraköz elszakítására. Ávk. részéről kirendelve: Korondy Béla csö. szds.

15./ 1943. nyarán nyomozás a nagykátai táborban beosztott Dancs Zoltán t. fhdgy. visszaélései ügyében. Nyomozásvezető: dr. Meggyesy Lajos ügyész, aki azonban a nyomozást az I. hdt. nemzetvédelmi osztályára /Bus László t. fhdgy./ játszotta át, mely az

⁴⁹⁸ A rádióállomásról többször és részletesen írt Sombor-Schweinitzer József is feljegyzésében. Részletesen lásd: Kovács Tamás (szerk. bev. tanulmányt írta): Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb. dr. Sombor-Schweinitzer József rendőr-főkapitányhelyettes feljegyzése a szélsőjobboldali magyar mozgalmakról 1932 – 1943. Gondolat Kiadó. Budapest, 2009.

ügyes ellaposította. A zsidózsarolásra berendezett banda egyik kültagja Rácz Vilmos a „Színházi Magazin” szerkesztője volt.

16./ 1943. nyarán a szegedi nagy gőzmalom felgyújtásának nyomozása. Nyomozásvezető: a szegedi ró. parancsnoka.

17./ 1943. nyarán a Bácskában, súlylál Zomborban, „Mihajlovics”-féle csetnik szervezkedés. Nyomozásvezető: Renkey Albert alez., a szegedi V. hdt. kho. vezetője, mellé beosztva: Rehovszky Tibor cső. szds. /ujvidéki cső. nyomozó alosztály/.

18./ 1943. őszén az erdélyi erődítések építkezésénél kincstári anyagokkal való visszaélések. Nyomozásvezető: dr. Meggyesi Lajos ügyész.

19./ 1943. őszén nyomozás Szálasi „Hűség” fegyveres testőrségének ügyében. Vezető: dr. Sombor-Schweinitzer József rö. főkap. helyettes.

20./ 1943/44 telén a Kárpátalján bujkáló szovjet ejtőernyősök felderítése. 1944. I. 6. tűzharc Huszton. Vezető: az ungvári cső. nyomozó alosztály parancsnoka.

21./ 1943/44 telén az ujvidéki vérengzésekben részt vett vezető tettesek – éspedig Feketehalmy Czeydner Ferenc altbgy., Grassy József vörgey., Deák László ezds., Zöldi Márton cső. szds. – szökése. Nyomozásvezetők: dr. Sombor-Schweinitzer József rö. főkapitány helyettes, dr. Garzuly József alez.”

Az, hogy a felsorolt 21 ügy kiemelt volt, kétség sem férhet hozzá. Sajnos nem maradtak fenn az egyes iratok nyomozati iratai, így nem lehet felvázolni, hogy az illetékes szerv(ek) milyen módszerekkel, mennyi idő alatt stb. derítették fel az egyes eseteket. Az azonban már egy másik kérdés, hogy a másfél év alatt, amíg az ÁVK érdemben működött, 21 ügy sok vagy kevés... Hasonlóan érdemes felhívni arra is a figyelmet, hogy 1944. március 19 után már Ujszászy nem említ nagyobb nyomozást, amire nem ad magyarázat az, hogy a vezérőrnagyot letartóztatták, hiszen, arra csak április közepén került sor.

VI. Tanulságok és következtetések

Az 1942-ben létrehozott csúciszerv azonban mielőtt kifuthatta volna magát, gyakorlatilag már be is fejezte önálló működését. Az 1944. március 19-ei német megszállást követően az ÁVK jelentősége erősen csökkent. A szervezet vezetőjét a német rendészeti és biztonsági szervek április 17-ről 18-ra virradó éjjel – több más magyar katonai vezetővel együtt - letartóztatták. Ennek hátterében a nyugati szövetségesekkel való közvetlen tárgyalások és az un.”*veréb misszió*” álltak, amelyek a Nagynémet Birodalom ellen irányultak. Ezután az ÁVK vezetését a helyettes, Kudar Lajos vette át. A nyilas hatalomátvétel után formálisan ugyan megmaradt a szervezet, de már teljesen elvesztve önállóságát. A végső csapást 1944. december 4-én szenvedte el az ÁVK, amikor is letartóztatták Kudart. Az alig több mint másfél éve létrehozott szervezet elvesztette önállóságát, majd vezetőit is, bár formálisan a szervezetet nem oszlatták fel.

Az első csúciszerve a magyar államvédelemnek nem töltötte, nem tudta betölteni a neki szánt szerepet. Ennek okait nem csak a különleges, háborús viszonyokban látjuk.

Legalább ennyire hangsúlyos, hogy a különböző szervek különböző szervezeti kultúrája és munkamódszere. Hasonlóan megoldatlan volt a jogi háttér, illetve annak határainak pontosítása. Mindezeket az eleve kódolt problémákat tetézték a háttérben zajló politikai harcok és játszmák, valamint, hogy a különböző német titkosszolgálatok be tudtak épülni a rendőrség, a csendőrség és a vezérkar soraiba, s ennek eredőjeként az ÁVK-ba is.